

O NOVÝCH NÁBOŽENSTVÁCH A KONVERZIÁCH

ROZHOVOR S TOMÁŠOM GÁLOM

PhDr. Ing. Tomáš Gál, PhD. je členom Slovenskej spoločnosti pre štúdium náboženstiev, pôsobí na katedre porovnávacej religionistiky Filozofickej fakulty UK a v Centre ďalšieho vzdelávania UK.

Čomu sa vlastne venuješ, čo je religionistika?

Religionistika je veda skúmajúca náboženstvá, náboženské prejavy a náboženské predstavy. Je nehodnotiaci, čiže pozerá sa skôr na náboženstvá z pohľadu samotných veriacich. Skúma jednak individuálnu vieru, ale aj skupinové prejavy, a teda využíva nástroje psychológie náboženstva u jednotlivcov a aj sociológie náboženstva u skupín.

Pôvodne vznikla ako časť poznávacích vied, ale do istej miery sa snaží posunúť do vysvetľujúcej roviny, pretože mechanizmus mysle, ktorý umožňuje ľuďom veriť, je rovnaký u nás ako aj v ľubovoľnom, zdánlivo zaostalom, kmeni. Tu by sa dalo nájsť univerzálnejšie vysvetlenie náboženského myslenia.

Čiže vlastne skúmate, porovnávate a vysvetľujete prejavy náboženského myslenia?

Náboženské predstavy, ktoré vznikajú napríklad v Ázii, korešpondujú vo svojich prejavoch s tým, čo máme v Európe alebo čo bolo dávno v minulosti. Vždy sa dá niečo lepšie pochopiť vďaka komparácii a tie východiská sa dajú porovnávať. Samozrejme, ale nevysvetlíme prečo obsah konkrétneho náboženstva je práve taký. Nevieime prečo Mohamed napísal do Koránu to čo tam je teraz, to sa dá iba spoznať.

Zaujímavé je, že ľudská myseľ dokáže rozoznať náboženský rituál človeka z cudzej civilizácie či kultúry, s ktorou sa nikdy predtým nestretol, od bežného správania sa alebo aj divadla. Čiže objektívne existuje niečo, čo by sa dalo nazvať náboženským myslením.

Aké sú rozdiely medzi náboženstvom a kultom, prípadne sektou?

Sekta je slovo, ktoré v slovenčine nie je hodnotovo neutrálne a teda ho nepoužívame. Samozrejme sa z neho dá vychádzať v zmysle, že sa jedná o niečo, čo sa hodnotovo odčlenilo od mainstreamu. Tu je vidieť rozdiely veľmi jednoduché, ale na základe sociologických modelov a nie na základe prežívania. To, čo človek cíti vo vnútri, nie je ovplyvnené samotným charakterom tej spoločenskej roviny a konkrétny veriaci môže veľmi silno prežívať svoje katolícke náboženstvo rovnako ako môže prežívať nejaké veľmi deviantné hnutie, ktoré je úplnou novinkou a teraz ním bol okú-

lený. Potom je tu rozdiel medzi náboženstvom a kultom. Samozrejme, kult môže niekedy prejsť v náboženstvo, ale kultom sa môže stať všetko. Napríklad futbalové fanúšikovstvo sa môže stať kultom, ale neprerastá do náboženstva.

Čiže náboženstvo má niečo navyše?

V prvom rade by malo byť ostatnými náboženstvami chápané tiež ako náboženstvo. Ale nesnažíme sa nejakú presne vymedziť, čo je náboženstvo. Daniel Dennett hovorí, že všetky náboženské viery sú viera v to, že iní ľudia veria v niečo podobné. Takže náboženstvo je vlastne aj o viere vo vieru iných ľudí. Kult takýto byť nemusí. Tam, aj keď niekto niečo vyznáva, chýbajú niektoré prvky, ktoré sú v náboženstve dôležité. Napríklad snaha preniesť vieru na svoje deti, prípadne nejaká presná štruktúra alebo organizovanosť. Náboženstvá sú väčšinou veľmi dobre štruktúrované a je tam hierarchia, doktrína, od ktorých sa nedá veľmi odbočiť. Kult naopak môže byť veľmi voľný a nemusí ho nikto viesť.

Máme schopnosť rozoznať náboženské od profánneho správania sa. Môže to byť tým, že tá činnosť je zameraná smerom k nejakej vyššej, nadľudskej bytosti, ktorú sa človek snaží ovplyvniť. Schopnosť predstaviť si a veriť v takúto bytosť alebo niečo vyššie, ktoré má možnosť ovplyvňovať tento systém, je univerzálna, majú ju asi všetci ľudia až na nejaké štatistické výnimky.

Ktoré náboženské hnutia u nás môžeme považovať za nové?

Napríklad islam je tu nový. Ťažko ale povedať či je novým náboženským hnutím. Tieto môžeme vymedziť priestorovo. Z tohto pohľadu je islam na Slovensku nový, keďže od tureckých vpádov sa tu nezjavoval. A druhým typom nových náboženských hnutí je New Age, ktoré sú nové časovo. To sú všetky možné ekokulty, druidizmus. V počiatkoch dvadsiateho storočia vzniká taký pseudonávrat ku germánskym tradíciám a takisto návrat k pôvodnému slovanstvu a slovanskému pohanstvu. A potom samozrejme všetky možné synkrézy medzi nimi a s rôznymi východnými náboženstvami. V neposlednom rade sú tu vplyvy rôznych individuálnych guruov, ktorí sa časom striedajú a tak ďalej.

Ktoré zo svetových náboženstiev sú zastúpené na Slovensku nejakým výraznejším? Budhistov tu asi príliš veľa nemáme.

V podstate budhizmus je v úplne inej situácii ako kresťanstvo alebo islam. Budhizmus je pomerne veľmi voľný. Je niekoľko základných budhizmov. Mahájána, Hínajána alebo Théraváda, ktorá je známa tibetským dalajlámom. Ale budhizmov môže byť x iných. Napríklad

Japonci si vytvorili svoj národný budhizmus, kde ústredným Budhom nebol historicky Budha, ale cisár. Takže tu môže byť, aj je, niekoľko paralelných buhistických organizácií. Máme tu nový budhizmus a aj ten théravádový, to je Ole Nydahl a Diamantová Cesta. Oni sú však skôr okrajoví. Na druhej strane tu majú veľmi dobrú propagáciu a mnoho ľudí si môže budhizmus automaticky spájať s nimi. Ale na toto žiaden prieskum spravený nebol, takže môžeme len špekulovať.

Hinduistov tu máme?

Minimálne Hare Krišna sú hinduisti. Ale hinduizmus je veľmi komplikovaný termín, ktorým britskí kolonizátori označili domorodé indické náboženstvá. Musíme si uvedomiť, že India je veľká asi ako Európa, len podstatne ľudnatejšia. Môžeme si predstaviť, že by niekto prišiel pred príchodom kresťanstva do Európy a ten bezpočet pohanských náboženstiev súhrnne označil za európske náboženstvo. Tak asi tak je to s hinduizmom v Indii. V podstate od dediny k dedine môžu existovať úplne protichodné viery. Takže hinduizmom sa označuje niečo ako náboženstvo Indie. Jedným z nich je uznávanie vedomia Krišnu, ktoré u nás reprezentuje hnutie Hare Krišna.

Sem prišli asi až po páde komunizmu?

Určite. Hare Krišna by sa tu nemohlo usadiť za socializmu. V podstate za socializmu jedinú z nových náboženských hnutí, ktorému sa podarilo reálne etablovať boli, Svedkovia Jehovovi v 80. rokoch. Aj keď náboženstvá sa sem dostávali prakticky permanentne. Vždy príde niekto s novými myšlienkami, prípadne nová myšlienka môže vzniknúť aj tu, môže sa priradiť nejakému stolárovi. Ale je jasné, že po uvoľnení režimu sa nové náboženstvá rozšírili aj vďaka tomu, že ľudia, ktorí by sa im chceli venovať, už nie sú perzekvovaní a nekončia v liečebniach.

Vedel by si nejakým spôsobom zhodnotiť súčasné postavenie nových náboženských menšín na Slovensku?

Na Slovensku je to stále katastrofa. Je to práve tým, že sa nedokážu registrovať ako plnohodnotné náboženské spoločenstvá a musia sa registrovať napríklad ako občianske združenia. Je veľký rozdiel medzi oficiálne uznanou cirkvou a všetkými ostatnými. V religionistike vychádzame z toho, že každý človek verí rovnocenne, čiže sa nedá povedať, že niekoho viera by bola hodnotnejšia. V prípade nášho štátu je jedna viera privilegovanejšia ako ostatné.

Napríklad v porovnaní s Českou republikou, aj keď sme si popkultúrne veľmi blízki a hudobné hity od nás sa hrajú v Čechách a naopak, tak náboženským myslením a presahom náboženskej identity do národnej identity, sme si bližší s Poľskom. Bežný Poliak je katolík,

bežný Slovák je kresťan. V Čechách toto neexistuje a preto sú voči novým náboženským hnutiam tolerantnejší. Sme oveľa podozrievavejší aj napriek tomu, že na rozdiel od Čech sme tu nikdy nemali skutočnú náboženskú vojnu. Reformáciu a protireformáciu sme prežili v podstate hladko, ľudia konvertovali podľa presvedčenia zemepána.

Čo musí spĺňať náboženstvo, aby sa na Slovensku stalo oficiálnou cirkvou?

Potrebujú získať 20 tisíc členských podpisov, čo ale nie je tak málo ako by sa mohlo zdať. Napríklad Čechov je dvakrát toľko ako nás a na nižšiu registráciu potrebujú 300 členov a na vyššiu, aby dostávali vyššie príspevky od štátu, potrebujú 500. A u nás je to 20 tisíc a máme len jeden stupeň registrácie. Alebo si zoberme také Holandsko, kde už od 17. storočia je niečo ako registrácia cirkví nezmysel.

Sú niektoré z týchto nových hnutí výrazne populárne či úspešné v naberaní členov?

Veľmi viditeľní sú napríklad Vesmírni ľudia, ale čo sa týka naberania členov, tak v tom som skeptický. Nepredpokladám, že by existovala nejaká undergroundová cirkev, ktorá by sa snažila nabrať tých 20 tisíc potrebných členov na registráciu. Podarilo sa to napríklad bahájom tým, že reálne obchádzali internáty tak dlho, až im to ľudia podpísali, ale reálne tu majú možno sto ľudí a sú na Slovensku minimálne etablovaní a prakticky neviditeľní. Na druhej strane, bahájska viera je veľmi tolerantné náboženstvo a keď niekto chce byť baháj, môže byť zároveň aj kresťanom, s tým nemajú problém. Majú len veľmi voľné pravidlá a jeden sviatok za rok, ktorý treba dodržať.

Aká je situácia napríklad židovstva, ako u nás tradičného náboženstva, ktoré tu ale nemá príliš veľké zastúpenie.

Judaizmus na Slovensku dosť chradne, lebo v podstate vyznávači hebrejského vierovyznania sa snažia skôr asimilovať než zviditeľňovať svoje náboženstvo. V žiadnom prípade tu nie je nejaká misionárska aktivita. Judaizmus toto ani nijak nepotrebuje, lebo v podstate sa človek buď ako žid narodí alebo nie. Teda sa dá povedať, že počet vyznávačov hebrejského vierovyznania sa na Slovensku bude znižovať. V súčasnosti ale ani sami židia nemajú úplne doriešené otázky typu, čo presne znamená židovstvo. Napríklad v prípade, že je niekto Žid (v zmysle kultúrnej a národnostnej identity) a zároveň ateista.

Ako sa k nám dostal islam?

Islam sem striedavo prenikal od 10. storočia, ale súčasný islam sa sem dostal za socializmu, keď sme mali družbu s rôznymi Džamahíriami a tí ľudia tu potom poostávali. V súčasnosti je prevažná časť moslimov na Slovensku takých, ktorí sa na Slovensku nenarodili. Takmer každý.

Čiže nemáme príliš veľa konvertitov?

Väčšinou sú to manželky moslimov, čo sem prišli.

Potom ale svoje deti asi vedú k islamu.

To je prakticky nevyhnutné, ale aj islam je rôzne silný v úrovniach prežívania u rôznych ľudí, takže na niekom nemusí byť vidno, že je moslim.

Sú konverzie a celkovo venovanie sa alternatívnym náboženstvám o reálnej viere alebo skôr o osobnej potrebe patriť do nejakého spoločenstva?

Väčšina konvertitov sa k novému náboženstvu dostane cez niekoho blízkeho. Najčastejšie je to konverzia kvôli partnerskému životu alebo ich k tomu privedie niekto z rodiny alebo dobrý známy, ktorý už má u človeka autoritu. Málokedy sa stane, že by si človek vyslovene hľadal nové náboženstvo napríklad prezeraním web stránok. Je to pre ľudí príliš vážna vec. Skôr ich priťahujú voľnejšie združenia a seansy typu Nová Akropolis. Alebo keď Emil Páleš má nejaké svoje vystúpenie, tak tam sa môžu zjaviť náhodní ľudia, ktorých presvedčí a tí ho môžu potom vyhľadávať ďalej. Ale je menej častý jav, keď toto skončí reálnou konverziou, ako keď je človeku konverzia odporúčaná niekým blízky.

A záujem vzniká najčastejšie prečo? Je to len tým, že sa jedná o niečo nové alebo má človek nejaký deficit v duševnom živote?

Áno, v podstate to, čo praktizuje, mu nestačí. Napríklad katolícku omšu považuje za nudnú, pretože každý týždeň je tam to isté a to ho už neoslovuje. Tak skúša niečo iné, čo by ho duševne obohatilo. Ak má na to čas. Čas a finančné prostriedky sú v tomto dôležité.

Podme k islamu. Hovoril si, že konvertujú prakticky len manželky... To sa nesnažia presadzovať inak?

Ale áno, islam sa snaží etablovať, ale moslimov je u nás tak málo, že aj keď si zažiadali o mešitu a nedostali ju, tak nejaké veľké protesty nezaznievali.

Toto je ale zároveň zásadný problém. Ak ich necháme skrytých, je oveľa väčšia šanca, že sa začnú radikalizovať. Bolo by oveľa lepšie za štátne peniaze postaviť veľkú mešitu, kam by sa pokojne vošli všetci, čo tu sú, aby mulláh musel oslovovať každého z nich. Tým pádom sa nedá zachádzať do extrémov ako napríklad v skupinkách po desiatich, ktoré sa dajú ľahko zradikalizovať. Väčšina ľudí nechce byť konfliktných a navyše, keby dostávali ako cirkev príspevky od štátu, tak by boli určite konformnejší so spoločnosťou.

Čiže v rámci nejakého náboženského multikulturalizmu by si odporúčal inštitucionalizovať financovanie tých, čo u nás sú?

Áno, samozrejme. Je úplná fraška, že islam u nás funguje takto. Islam je svetové náboženstvo, tak prečo ho tak nechápať aj na Slovensku? A ďalšia vec je, že ak moslimský svätostánok, nejaká mešita, bude vystavená na veľkej ulici, kde denne chodí ľudia, tak uvidia, že v mešitách sa nič tajné nedeje a je to úplne legálna záležitosť. Človek potom stratí podozrievavosť voči islamu, lebo ho bude vidieť denne. Naopak, ak budeme islam demonizovať a bude musieť byť, obrazne povedané, skrýť v katakombách, tak potom niečo zlé tam aj môže vyrásť.

Takéto modely sú odskúšané. Vieme napríklad, že vo Švajčiarska na prelome 19. a 20. storočia sa judaizmus etabloval tým, že začali stavať synagógy na hlavných uliciach. Boli to výstavné budovy, žiadne zastrčené kobky, a za následok to malo to, že židovský národ veľmi rýchlo splynul a asimiloval sa do spoločnosti. V súčasnosti ani neviem, či tam existuje nejaká židovská menšina, ktorá by mala inú identitu ako nejaký iný Švajčiari. A to je náš cieľ. Náboženstvo nie je nejaká vyššia pravda, v tom zmysle, že by musela byť nejaká konfliktná, je to kultúrno-estetická záležitosť veriacich a nemá zmysel ju dehonestovať.

A čo si myslíš o zákaze minaretov vo Švajčiarsku?

V súčasnosti je táto situácia všade v Európe a islam je braný ako ten zlý. Sú ale aj ľudia, ktorí hovoria, že keď bude muezín či nejaké rádio zvolávať na modlitby niekedy o štvrtej ráno, môže to ľudí rušiť. Podľa mňa praktickejšie sú dôvody o rušení nočného pokoja a preto treba hľadať nejaký kompromis.

A čo napríklad burky v Belgicku?

V podstate Korán nenakazuje ženám zahaľovať si tvár, len vlasy. To isté je v judaizme, vydatá žena tiež musí mať zahalené vlasy a aj keď esteticky je to inak vyzerajúca šatka ako v islame, tak výsledok je ten istý. Ostatne aj na Slovensku bola tradícia zahaľovania si vlasov u žien, takže s tým problém nevidím. Na druhej strane, zahaľovať si tvár je naozaj nadbytočné. Niektoré moslimky po tom siahajú však preto, aby ukázali svoju identitu a hrdosť.

Tlak voči islamu sa prejavuje takýmto vyťahovaním kultúrnych symbolov a tvrdeniami, že toto je súčasťou našej kultúry a my to musíme mať, aj keď to mať nemusia. Je to proste nadpráca, ktorú robia práve preto, že sú ostrakizovaní. Identita kryštalizuje pod tlakom... Ako každý kryštál.

Môžeme očakávať islamizáciu Slovenska alebo Európy?

Počas najbližších generácií určite nie. V 90. rokoch sa v západnej Európe alarmovalo pred „easternizáciou“, pretože v krajinách bývalého východného bloku podľa nich žili len mafiáni a prostitútky. Rovnako neopodstatnený je aj strach z moslimov.

Môžeme si zobrať aj príklad Byzantskej ríše. Tá mala tisíc rokov okolo seba iba nepriateľov, nemala žiadnych politických spojencov a veľmi veľakrát stáli rôzni nájazdníci prakticky už pred bránami Konštantinopola. Títo sa usadzovali v Anatólii (Malá Ázia), ale byzantská kultúra bola jednak veľmi otvorená a tiež mocná - v tom zmysle, že mala veľmi vysoké hodnoty - a tak bolo oveľa jednoduchšie pre týchto prichádzajúcich prispôbovať sa, lebo svoju novú krajinu mali ako kultúrny vzor a nie ako životnú nevyhnutnosť. Inak by Byzancia skončila asi oveľa skôr. No, napokon síce podľahla, ale tisíc rokov je celkom dosť.

Zhovárал sa Ondrej Buchel.

Celý rozhovor nájdete na www.multikulti.sk